

36. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11, спр. 504, п. 53. – 60 арк.
37. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11, спр. 660. – 57 арк.
38. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11, спр. 1297. – 15 арк.
39. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11, спр. 1644, п. 109. – 75 арк.
40. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 11, спр. 3634, п. 205. – 16 арк.
41. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, спр. 7-з, п. 2. – 16 арк.
42. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, спр. 8-з, п. 2. – 6 арк.
43. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, спр. 49-а, п. 10. – 45 арк.
44. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, спр. 67, п. 12. – 57 арк.
45. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, спр. 140-а, п. 22. – 4 арк.
46. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 48, оп. II, спр. 146-ж, п. 23. – 5 арк.
47. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 240, спр. 4, п. 1. – 7 арк.
48. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 240, спр. 5, п. 1. – 2 арк.
49. ЛНБ НАН України (відділ рукописів). – Ф. 240, спр. 11, п. 1. – 20 арк.
50. Історичне джерелознавство : підручник / [Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко та ін]. К. : Либідь, 2002. – 488 с.
51. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. / В. Стефаник. – К., 1954. – Т. 3 : Листи. – 326 с.
52. Учителька. Читайте й радьте // Жіноча доля. – 1930. – Ч. 45. – С. 11.

In the article the author analyzes the way of life of rural intelligentsia of Halychyna at the end of XIX – 30th XXth centuries, studying an epistolary heritage of representatives of this layer. It is used letters of priests and teachers which remain in funds of the Central state historical archive at Kiev, Central state historical archive at Lviv, the State archive of the Ivano-Frankivsk region, department of manuscripts of Institute of the literature of NAS of Ukraine, Lviv scientific library NAS of Ukraine. The author shows the peculiarities of social status, material and spiritual culture of rural intelligentsia.

Key words: rural intelligentsia, epistolary heritage, way of life, Halychyna.

УДК 94 (477.82) “192/193”

ББК 63.3 (4 Укр) 62

Наталія Кінд-Войтюк

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПАМ'ЯТКООХОРОННА РОБОТА НА ВОЛИНІ В 1920-х–1930-х РОКАХ: ПОЛЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано висвітлення проблеми в працях польських дослідників, вводяться до наукового обігу польські наукові дослідження з вивчення краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920–1930-х роках.

Ключові слова: Польща, польська історіографія, часопис “Rocznik Wołyński” (“Волинський щорічник”), монографія, наукова стаття, бібліографія, історико-краєзнавчі дослідження, часопис.

Для сучасної української історичної науки характерним явищем є помітне зростання інтересу до ґрунтового краєзнавчого дослідження регіонів та населених пунктів України, в тому числі Волині, об'єктивного показу внеску різноманітних наукових і громадських закладів, окремих краєзнавців у вивчення їх минувшини та збереження місцевих пам'яток старовини. Таке звернення до історичних коренів українського народу, відновлення призабутих вікових традицій і духовних цінностей сприяють відродженню його національної самосвідомості. Вивчення минулого України, Волині, зусиль з охорони їх культурної спадщини сьогодні допомагає будувати державну політику в галузі культури, зберігати й примножувати національні духовні надбання. Окрім того, рівень ставлення до культурної спадщини попередніх поколінь засвідчує ступінь цивілізованості й духовного розвитку нашого народу.

Вагоме місце у вирішенні цих завдань належить узагальненню досвіду краєзнавчої роботи, вивченню і збереженню культурної спадщини в минулому, в тому числі протягом 1920–1930-х років у межах Західної Волині, яка в зазначений період пере-

бувала під владою Другої Речі Посполитої. Дослідження теми дає змогу підкреслити значущість історико-краєзнавчої і пам'яткознавчої діяльності в польській історіографії для збереження національної культурної спадщини, потребу підтримки в незалежній Польщі та Україні цілісної системи такої роботи.

Науковий доробок дослідників з даної проблематики обмежується публікаціями Г.Бондаренка [2; 3], А.Силюка [3]. та Л.Баженова [1]. Г.Бондаренко підготував практично перший узагальнюючий історіографічно-бібліографічний матеріал з проблеми, що знайшов відбиття в його ґрунтовній праці про історичне краєзнавство Волині [2]. Хоча хронологічно дослідження охоплює пізніший період, однак учений звертається до досвіду попередників з 1920–1930-х років: діяльності О.Цинкаловського, Л.Маслова, О.Прусевича, інших дослідників регіону, коротко аналізує роботу Волинського товариства краєзнавців й опіки над пам'ятками старовини та Волинського товариства приятелів наук, уміщує звіт про діяльність останнього за 1935–1937 роки.

Л.Баженов проаналізував внесок польських дослідників та представників західної української діаспори у висвітлення окремих аспектів краєзнавчої і пам'яткоохоронної роботи в Україні загалом і на Волині зокрема [1].

Метою дослідження є аналіз польської історіографії з вивчення краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920–1930-х роках.

Дослідження процесу зародження, організаційного становлення та розвитку історико-краєзнавчої й пам'яткоохоронної роботи на Волині міжвоєнної доби має певну історію. Показ її окремих аспектів, перші спроби підведення підсумків, здобутків і прорахунків у цій галузі відносяться до 1930-х років і пов'язані з бібліографічними переліками та оглядами краєзнавчої літератури, що їх найчастіше публікував часопис "Rocznik Wołyński" ("Волинський щорічник") за редакцією відомого науковця й краєзнавця регіону Я.Гоффмана [42. – 1931. – Т.ІІ. – S.448; 1934. – Т.ІІІ. – S.448, 551–641; 1935. – Т.ІV. – S.257–336; 1937. – Т.V–VI. – S.407, 408–521; 1938. – Т.VІІ. – S.368–437].

Розпочинаючи опрацювання регіональної (волинознавчої) бібліографії та вміщуючи з 2-го тому часопису такі матеріали, Я.Гоффман дещо пізніше зауважував, що ця справа проводиться з великими труднощами: "На Волині немає установи, яка б систематизувала праці про Волинь. Навіть ті установи, що поставили за мету збирати матеріали про Волинь, змушені були швидко це завершити через нестачу коштів... А тому книги я змушений купувати за власний рахунок" [42. – 1934. – Т.ІІІ. – S.557].

Дослідження теми продовжилося з другої половини ХХ століття. Історіографами проблеми виступили науковці з польських дослідницьких шкіл.

При вивченні історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Волині 1920–1930-х років обов'язковим є врахування й публікацій Г.Марцінковського [25; 26], які присвячені бібліографії краєзнавчої літератури від середини ХІХ століття до 1939 року про місто Луцьк. Зокрема, автор згадує праці А.Войничча, М.Орловича, подає короткий зміст публікацій часописів "Ziemia Wołyńska" ("Волинська земля") та "Rocznik Wołyński", що стосувалися історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині міжвоєнного періоду. На підставі аналізу опрацьованої історичної та науково-популярної літератури з теми, усю її сукупність можна поділити на розвідки зарубіжних учених, представлені дослідженнями польських науковців.

Стосовно польської історіографії, проблематику історико-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на теренах Волині 1920–1930-х років певною мірою зачіпають узагальнюючі дослідження з міжвоєнної історії Польщі. Вони з'являються регулярно впродовж усієї другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Це праці А.Альберекта [5], М.Папезинської-Турек [31; 32], Р.Тожецького [50], В.Паруха [33], В.Мосяпта [28] та інших науковців, присвячені політиці польських урядових кіл того часу, її проявам

стосовно національних меншин Другої Речі Посполитої, польсько-українським стосункам, що впливали на здійснення краєзнавчої і пам'яткоохоронної роботи.

Польська історіографія була менш скутою ідеологічними догмами, ніж українська радянська. Однак і для деяких польських істориків характерна певна тенденційність в оцінці політичної ситуації, суспільно-культурного розвитку Західної Волині у 1920–1930-х роках. Польські науковці нерідко прагнуть применшити відверто антиукраїнський характер політики щодо цього регіону, інших українських територій, що перебували тоді у складі Другої Речі Посполитої. Зокрема, ця тенденція притаманна монографії Л.Капральської: тут проводиться теза про підтримку владою в міжвоєнний період культурного й етнічного плюралізму на так званих південно-східних кресах і відсутність тиску, спрямованого на полонізацію краю [18].

Більш об'єктивним у цьому сенсі є дослідження В.Менджецького про Волинське воєводство [27]. У ньому проаналізовано суспільно-політичне життя цієї адміністративно-територіальної одиниці, коротко охарактеризовано становище у сфері культури. У монографії стисло висвітлюється діяльність науково-краєзнавчих товариств, причетних до історико-краєзнавчої і пам'яткоохоронної роботи, у тому числі й Волинського товариства приятелів наук.

Неупередженістю при висвітленні окремих питань теми відзначаються монографії М.Папежинської-Турек [32; 33] та Р.Тожецького [50]. Навіть у період комуністичної влади, коли було незручно зачіпати проблеми польсько-українських конфліктів, щоб не підривати так званих непорушних основ польсько-радянської дружби, ці автори не побоюлися сказати про політичний тиск польської влади на українську спільноту Другої Речі Посполитої, пов'язані з ним утрати в культурній спадщині. Йдеться насамперед про акції щодо перетворення православних храмів у католицькі впродовж 1920-х – початку 1930-х років й особливо – нищення православних святинь на теренах Холмщини, Підляшшя й частково Волині напередодні Другої світової війни.

З-поміж напрямів краєзнавчого вивчення й пам'яткоохоронної діяльності на Волині польські науковці помітну увагу звертають на археологічне дослідження регіону, вивчення окремих пам'яток мистецтва. Ця проблематика певною мірою зачіпається в узагальнюючих працях Д.Пйотровської [36], Й.Костшевського [20], А.Абрамовича [4] з історії польської археології, І.Кобловського [19], С.П'єха [34], Р.Тожецького [50] та інших [48; 52], в яких ідеться про минувшину польського мистецтва і науки.

Спеціальні студії про археологічне дослідження регіону в міжвоєнний період підготували А.Броницький [8] та Я.Гурба [16]. Перший з авторів свою роботу присвятив археологічним розвідкам пам'яток епохи неоліту в селі Зимне (поблизу міста Володимира-Волинського). Значну увагу він зосередив на співпраці польських й українських археологів у проведенні розкопок. Зокрема, за приклад такого співробітництва у 1930-х роках автор наводить спільну працю українця О.Цинкаловського й поляка Я.Фітцке.

Науковий співробітник університету Марії Кюрі-Склодовської міста Люблін Я.Гурба звернувся до теми охорони археологічних пам'яток Люблінського і Волинського воєводств у 1920–1928 роках. Він вивчив діяльність Державного об'єднання реставраторів давніх пам'яток, проаналізував роботу польських та українських дослідників М.Древка, І.Савицької, Л.Савицького, С.Павловського, Я.Брика, Я.Фітцке, Я.Пастернака, О.Цинкаловського у Волинському воєводстві, подав відомості про археологічні розкопки в Городку поблизу Луцька впродовж 1922–1927 років.

Польська історіографія звертається й до проблем збереження та охорони на Волині в міжвоєнний період культурної спадщини. Так, організацію пам'яткоохоронної роботи у 1921–1939 роках у Польщі, на підставі якої здійснювалася відповідна діяльність і в краї, розглянули А.Гачол [10–14], Я.Прушинський [37; 38] та Б.Римашевсь-

кий [44]. Автори проаналізували нормативну базу, яка слугувала основою збереження пам'яток старовини, відзначили провідну роль музеїв у цій діяльності.

Серед дослідників пам'яткоохоронної роботи в Польщі цього періоду слід відзначити Я.Левицького [23]. У статті, присвяченій інвентаризації пам'яток упродовж міжвоєнного періоду, автор змалював причини потреби в обліку об'єктів культурної спадщини, процес їх збереження та відновлення, показав сильні й слабкі сторони законодавчої бази, що регулювала в той час таку діяльність. На загальнопольському тлі Я.Левицький подає відомості про пам'яткоохоронну роботу у Волинському воєводстві, зокрема характеризує заходи з відновлення пам'яток, проведені тут Ю.Дуткевичем – одним із тодішніх окружних реставраторів.

Досить ґрунтовно, спираючись на джерела і власні дослідження, підійшли А.Гачол [10; 12; 14], Л.Каліновський [17], Х.Пеньковська [35], А.Бохнак [7] до висвітлення діяльності й біографії польського окружного реставратора, керівника відділу мистецтв воєводського управління в 1932–1935 роках, дійсного члена Волинського товариства приятелів наук, директора Волинського музею в 1933 році – Ю.Дуткевича, завдяки старанням якого у 1934–1939 рр. удалося провести реставрацію колонного залу Дубенського замку, зміцнити фундамент і стіни костелу XVIII ст. у Турійську, законсервувати В'їзду вежу Луцького замку, відремонтувати палац князів Вишневецьких, звести покрівлю костелові XVIII ст. у Кисиліні, реставрувати костел XVIII ст. у Голобах, відновити дзвіницю в костелі XVI ст. у Мацейові, провести консервацію православної церкви XVII ст. у Низкиничаях, даху парафіяльного костелу Берестечка, міської башти Острога, вежі синагоги XVII ст. у Луцьку.

Об'єктами дослідження польських істориків Є.Кузнежа [22], А.Пжибося [39], А.Гачола [12], Т.Радзика [40], З.Мушинського [29], І.Глосика [15], Р.Терлецького [49], І.Махника [24] та О.Рейманової [41] виступають постаті польського історика, етнографа, першого директора Волинського музею О.Прусевича, редактора часопису “Ziemia Wołyńska”, директора бібліотеки Товариства приятелів науки, доктора Ю.Неця, головного хранителя Волинського музею Я.Фітцке, наукового співробітника відділу давньої історії Львівського університету імені Яна Казимира Т.Сулімірського.

Низка наукових праць польських авторів присвячена висвітленню діяльності наукових та громадсько-культурних установ і закладів Польщі загалом та Волинського воєводства зокрема, причетних до здійснення в регіоні історико-краснзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи. 1958 року з'являється публікація А.Соколовської про Варшавське товариство опіки над пам'ятками минулого [47]. Написана з нагоди 50-ї річниці заснування цього товариства, стаття розповідає й про роботу його відділення, яке наприкінці 1920-х – у 1930-х роках діяло в Луцьку. Певні матеріали про це товариство та його місцеві осередки подали І.Ковальчик [21], І.Серчик [46] та В.Фіалковський [51]. 1972 року вийшла монографія В.Ролбецького “Наукові товариства у Польщі”, в якій автор значну увагу звернув на діяльність Волинського товариства приятелів науки у 1935–1939 рр. [43].

Вищезгадана проблематика є предметом зацікавленості З.Запоровського, який вивчає співпрацю Люблінського і Волинського воєводств Другої Речі Посполитої в суспільно-політичній та культурно-освітній галузях. Зокрема, автор описує контакти між Волинським товариством приятелів наук і професором із міста Любліна Л.Бялковським, який проводив наукові пошуки на Волині у 1921–1939 роках [53]. М.Жезняк проаналізувала діяльність Волинського музею [45]. Вона охарактеризувала його експозицію, роботу відділів. При цьому автор подала цікаві відомості про життя й діяльність керівника наукового відділу закладу й водночас голови історичної комісії Волинського товариства приятелів науки Ю.Неця.

Отже, досліджувана нами тема вирізняється наявністю помітної кількості публікацій, різних за формою та змістом. Відзначаючи позитивні сторони цього історіо-

графічного доробку, вважаємо, що йому поруч із беззаперечними здобутками притаманні прогалини й упущення. У наявних працях не подається розгорнута характеристика внеску краєзнавчих сил у вивчення минулого Волинського воєводства та його пам'яток. Увага нерідко зосереджується на характеристиці вже відомих фактів, які час-то наводяться без логічного зв'язку та ґрунтовних висновків.

Практично не розробленими залишаються питання періодизації історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Волині у 1921–1939 роках, проблеми збереження української культурної спадщини, зокрема у сфері дерев'яної сакральної архітектури. Поза увагою української історіографії продовжує залишатися тема аналізу польського пам'яткоохоронного законодавства, його вплив на збереження українських старожитностей. Не до кінця з'ясованою залишається низка питань, пов'язаних з організацією музейної справи, вивченням минулого Волинського воєводства науковими та громадсько-культурними інституціями.

Актуальним є дослідження особистого внеску багатьох місцевих краєзнавців, чий імена незаслужено забуті, у розвиток історичного краєзнавства й пам'яткоохоронної роботи на Волині. Для низки публікацій, насамперед тих, що з'явилися в матеріалах окремих регіональних конференцій, властивим є оперття на недостатню джерельну базу, наявність фактологічних неточностей. Таким чином, і надалі існує необхідність розробки теми в загальному контексті вивчення історії України, процесу зародження й розвитку вітчизняного краєзнавчого руху та пам'яткоохоронної діяльності.

1. Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст. : Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Баженов Л. В. – Хмельницький : Доля, 1995. – 256 с.
2. Бондаренко Г. В. Історичне краєзнавство Волині : монографія : у 2 кн. / Бондаренко Г. В. – Луцьк : Вежа, 2003. – Кн. 1. – 238 с.
3. Бондаренко Г. В. Історичні традиції краєзнавчих досліджень Волині від 40-х рр. XIX ст. до 40-х рр. XX ст. / Г. В. Бондаренко, А. М. Силук // *Zamojsko – wołyńskie zeszyty muzealne*. Т. 1. – Zamosc : Muzeum Zamojskie w Zamościu, 2003. – С. 167–179.
4. Abramowicz A. Historia archeologii polskiej : XIX i XX wiek / Abramowicz A. – Warszawa ; Łódź : Instytut historii kultury materialnej Polskiej Akademii nauk, 1991. – 206 s.
5. Alberect A. Najnowsza historia polski / Alberect A. – Warszawa : W-wo Krag, 1983. – 248 s.
6. Batily R. Luck przedwojenny czyli szalony dzień / R. Batily // *Szkiecownik kresowy / w tłum. T. Terleckiego*. – Przemyśl, 2005. – S. 79–80.
7. Bochnak A. Józef Edward Dutkiewicz. 1903–1969 / A. Bochnak // *Folia Historiae Artium*. – 1971 – Т. VI/VII. – S. 267–273.
8. Bronicki A. Badania archeologiczne neolitycznej osady wozynnej w Zimnem koło Włodzimierza wołyńskiego jako przykład współpracy archeologów polskich i ukraińskich / A. Bronicki // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu. Historia, kultura, sztuka : konferencja naukowa (25–26 lutego 2000 r.)*. – Zamosc : Zakład Poligraficzny zamoscia, 2000. – S. 24–28.
9. Chochorowski J. “Scytyjska mogiła” / J. Chochorowski // *Alma Mater*. – 2008. – № 99. – S. 158–165.
10. Gaczoł A. Dutkiewicz Józef Edward (1903–1968) / A. Gaczoł // *Polski Słownik Biograficzny Konserwatorów Zabytków*. – 2006. – № 2. – S. 64–66.
11. Gaczoł A. Jan Fitzke (1909–1940) – prekursor badań nad najstarszymi dziejami Wołynia / A. Gaczoł // *Alma Mater*. – 2005. – № 11. – S. 36–38.
12. Gaczoł A. Poczet konserwatorów krakowskich / A. Gaczoł // *Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego*. – 1994. – Т. 1. – S. 64–67.
13. Gaczoł A. Wpisani w historię Gdowa : Fitzkowie i ksiądz Jan Smółka / A. Gaczoł // *Spoleczeństwo Gdowa w pierwszej połowie XX wieku*. – Gdów, 2004. – S. 15–30.
14. Gaczoł A. Związki Łucka i Krakowa na przestrzeni wieków XIX i XX (ze szczególnym uwzględnieniem 80-letnich dziejów Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego) / A. Gaczoł // *Волинський музей : історія і сучасність : науковий збірник*. – Луцьк, 2009. – Вип. 4. – 542 с.
15. Głosik J. Cmentarzysko kultury strzyżowskiej w Torczynie pod Łuckiem na Wołyniu / J. Głosik // *Wiadomości Archeologiczne*. – 1975. – № 1. – S. 53.
16. Gurba J. Ochrona zabytków archeologicznych województw Lubelskiego i wołyńskiego – VI okręg konserwatorski lubelski w latach 1920–1928 / J. Gurba // *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu* :

- historia, kultura, sztuka : konferencja naukowa (Zamość, 25–26 lutego 2000 r.). – Zamość : Muzeum Zamojskie w zamościu, 2000. – S. 159–162.
17. Kalinowski L. Profesor dr Józef E. Dutkiewicz (1903–1968) – wspomnienie pośmiertne / L. Kalinowski // *Ochrona Zabytków*. – 1968. – T. XXI. – № 4. – S. 61–65.
 18. Kapralska L. Pluralizm kulturowy i etniczny a odrębność regionalna Kresow południowo-wschodnich w latach 1918–1939 / Kapralska L. – Kraków : Nomos, 2000. – 254 s.
 19. Koblowski I. Dzieje sztuki polskiej : panorama zjawisk od zarania do współczesności / Koblowski I. – Warszawa : Arkady, 1987. – 288 s.
 20. Kostrzewski J. Dzieje polskich badań prehistorycznych / Kostrzewski J. – Poznań : Nakładem Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, 1949. – 221 s.
 21. Kowalczyk I. Powołanie i działalność towarzystwa opieki nad zabytkami przeszłości z perspektywy siedemdziesięciu lat / I. Kowalczyk // *Ochrona zabytków*. – 1978. – № 2. – S. 99–103.
 22. Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896–1965), archeolog z Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyaciół Nauk w Łucku – szkic biograficzny / J. Kuśnierz // *Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб.* – Луцьк, 2009. – Вип. 4. – 542 с.
 23. Lewicki I. Inwentaryzacja zabytków w okresie dwudziestolecia międzywojennego / I. Lewicki // *Ochrona zabytków*. – 1999. – № 1. – S. 375–390.
 24. Machnik J. J. Fitzke jako badacze neolitu i początków epoki brązu / J. J. Machnik // *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie*. – 1990. – T. XXXIV. – S. 8.
 25. Marcinkowski T. Łuck w polskiej literaturze krajoznawczej XIX wieku i pierwszej połowy XX wieku : informacja bibliograficzna / T. Marcinkowski // VI Всеукр. наук. конф. з історичного краєзнавства (м. Луцьк, вересень–жовтень 1993 р.). – Луцьк : [б. в.], 1993. – С. 407–408.
 26. Marcinkowski T. Volyn – moja mała ojczyzna / T. Marcinkowski // *Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб.* – Луцьк, 2009. – Вип. 4. – 542 с.
 27. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych, politycznych / Mędrzecki W. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdansk ; Łódz : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 203 s.
 28. Mosiapt W. M. Strzelcy Podhalańscy. 1918–1939 / Mosiapt W. M. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 190 s.
 29. Muszyński Z. Julian Jerzy Nieć / Z. Muszyński // *Gazeta Wyborcza*. – 2004. – № 10. – S. 29.
 30. Nicieja S. Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986 / Nicieja S. – Warszawa : Wyd. Ossolineum, 1989. – 295 s.
 31. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością : państwo wobec prawosławia 1918–1939 / Papierzyńska-Turek M. – Warszawa : PIW, 1989. – 484 s.
 32. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska Drugiej Rzeczy Pospolitej 1922–1926 / Papierzyńska-Turek M. – Kraków : W-wo Literackie, 1979. – 390 s.
 33. Paruch W. Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji: rozwiązania problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej XX wieku / Paruch W. – Lublin : UMCS, 2002. – 315 s.
 34. Piech S. Znowu sławny z nauki (1918–1939) / S. Piech // *Księga Jubileuszowa pod red. S. Piecha*. – Kraków, 1997. – 321 s.
 35. Pieńkowska H. Działalność konserwatorska prof. dr Józefa E. Dutkiewicza (okres powojenny) / H. Pieńkowska // *Ochrona Zabytków*. – 1968. – T. XXI. – № 4. – S. 69–73.
 36. Piotrowska D. Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie / D. Piotrowska // *Przegląd Archeologiczny*. – 2006. – T. 54. – S. 87.
 37. Pruszyński J. Ochrona zabytków w Polsce : geneza, organizacja, prawo / Pruszyński J. – Warszawa : PWN, 1989. – 375 s.
 38. Pruszyński J. Organizacja ochrony zabytków w dwudziestoleciu międzywojennym / J. Pruszyński // *Ochrona zabytków*. – 1988. – № 2. – S. 75–85.
 39. Przyboś A. Nieć Julian (1908–1939) / A. Przyboś // *PSB*. – T. XXII. – 1977. – S. 726–727.
 40. Radzik T. Profesor Tadeusz Sulimirski – archeolog (1898–1983) / T. Radzik // *Kimmerowie, Scytowie i Sarmaci : księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / pod red. J. Chochorowskiego. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2004. – S. 17–52.
 41. Reymanowa O. Ze wspomnień o Janie Fitzkem / O. Reymanowa // *Z Otchłani Wicków*. – 1951. – № 9–10. – S. 167.
 42. *Rocznik Wołyński (Півне). 1930–1939 pp.*
 43. Rolbiecki W. Towarzystwa naukowe w Polsce / Rolbiecki W. – Warszawa, 1972. – 342 s.
 44. Rymaszewski B. Polska ochrona zabytków : refleksje z lat 1918–2002 / B. Rymaszewski. – Warszawa : Bohdan Rymaszewski, 2002. – 84 s.
 45. Rzeźniak M. Julian Nieć (1908–1939), historyk, organizator życia naukowego na Wołyniu / M. Rzeźniak // *Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб.* – Луцьк : Пульс, 2004. – Вип. 3. – С. 117–118.
 46. Serczyk J. Towarzystwo Naukowe w Toruniu : krótki zarys dziejów / J. Serczyk. – Warszawa ; Poznań, 1974. – 254 s.

47. Sokołowska A. W pięćdziesiątą rocznicę założenia Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości / A. Sokołowska // Kwartalnik architektury i urbanistyki : teoria i praktyka. – 1958. – T. 3. – S. 217–222.
48. Teleżyńska J. Kalendarium życia b. Władysława Bukowińskiego 1904–1974 / J. Teleżyńska // Spotkałem człowieka. Ks. Władysław Bukowiński w pamięci wiernych i przyjaciół. – Biały Dunajec-Ostróg, 2001. – Cz. 1. – S. 32.
49. Terlecki R. Prusiewicz Aleksander / R. Terlecki // Polski Słownik Biograficzny (dalej – PSB). – 1985. – T. XXVIII. – S. 581–582.
50. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 468 s.
51. Fiałkowski W. Towarzystwo opieki nad zabytkami – spadkobierca i kontynuator działalności TOnZP / W. Fiałkowski // Ochrona zabytków. – 1994. – № 10. – S. 45–48.
52. Zabytki sztuki polskiej na dawnych kresach wschodnich : materiały z konf. [“Dzien dzisiejszy dawnej sztuki polskiej na Wschodzie”], Warszawa, 12 grudnia 1994 r. – Warszawa : Instytut Sztuki Polskiej PAN, 1997. – 70 s.
53. Zaporowski Z. Kontakty i współpraca między województwami Lubelskim i wołyńskim w okresie Drugiej Rzeczy Pospolitej / Z. Zaporowski // Zamojszczyzna i wołyń w minionym tysiącleciu : historia, kultura, sztuka : konferencja naukowa (25–26 lutego 2000 r.). – Zamość : Zakład Poligraficzny Zamościa, 2000. – S. 151–158.

The thesis focuses on the basic stages and important peculiarities of historiographical, historical and country study researches and monument protection activity in Volyn region in 1920–1930.

Key words: historical and country study research, monument protection activity, Western Volyn, Poland, museum, restoration.

УДК 930.1:94 (477.8)

ББК 63.3 (4 Укр) 624

Тетяна Гуменюк

ПАКТ МОЛОТОВА–РІББЕНТРОПА В ІСТОРИЧНІЙ ДОЛІ ЗАХІДНИХ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано праці українських істориків, які найбільш аргументовано й об'єктивно з використанням нових документів висвітлюють передісторію підписання Пакту Молотова–Ріббентропа та його наслідки. Лише в останнє десятиліття на основі виявлених архівних документів і творчих здобутків сучасних незаангажованих дослідників утверджується висновок, що саме змова між Гітлером і Сталіним – лідерами двох тоталітарних режимів – відкрила шлях до Другої світової війни.

Ключові слова: Пакт Молотова–Ріббентропа, Друга світова війна, західноукраїнські землі, українська історіографія, зовнішня політика.

Аналізуючи стан розробки проблеми, необхідно визнати, що її історіографія включає величезну кількість досліджень, які мають контроверсійний характер, несуть відбиток повоєнної політичної кон'юнктури та пануючої у Східній Європі ідеології. Це стало наслідком того, що впродовж десятиліть історична наука в СРСР, зрештою, як й інші гуманітарні студії, розглядалася тоталітарним режимом насамперед як інструмент державної політики. Вона отримувала підтримку влади лише тією мірою та в межах, в яких була здатна виконувати потрібну державі функцію. З науки усувалися, а в часи сталінських репресій – здебільшого назавжди, дослідники, які намагалися об'єктивно, всупереч ідеологічному тиску, висвітлити неоднозначні процеси національно-державного будівництва СРСР. Потужному тиску піддавалися вчені УРСР, які розглядали політичні події під національним кутом.

Мета статті – на основі критичного аналізу монографій, історіографічних праць із проблеми визначити основні риси розвитку історіографії передісторії підписання Пакту Молотова–Ріббентропа та його наслідки. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: аналіз сучасного етапу вивчення питання геополітичних